

О. В. Коломицева

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В ЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Постіндустріальна ера вимагає нового погляду на організацію суспільного виробництва й на систему економічних відносин та диктує необхідність використання сучасних інструментів соціальної взаємодії. Досліджено думки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо сутності поняття «соціальний діалог» у його взаємозв'язку з соціальним капіталом. Обґрунтовано характеристики соціального діалогу. Визначено проблеми, які перешкоджають повноцінній реалізації соціального діалогу на регіональному рівні. Розкрито прямо пропорційну залежність соціального капіталу і соціального діалогу, які доповнюють та стимулюють розвиток один одного. Обґрунтовано можливість вирішення проблем, притаманних сучасному етапу розвитку регіональних економічних систем, через взаємозв'язок соціального діалогу і соціального капіталу, формування на їх основі соціального партнерства та їх трансформації у різновиди економічного капіталу.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальний капітал, соціальне партнерство, регіональний розвиток, економічне середовище регіону.

Актуальність. Суспільно-політична криза, що розгортається в Україні, порушує багато питань щодо подальшого розвитку країни та її регіонів. Постіндустріальна ера, яка поступово набирає обертів, вимагає нового погляду на організацію суспільного виробництва та на систему економічних відносин.

Особливо наявна криза відчувається на регіональному рівні. Диспропорції розвитку між регіонами, трудова міграція, проблема збитковості суб'єктів економічної діяльності вимагають пошуку ефективних інструментів налагодження безконфліктної економічної життєдіяльності територій, нового, неординарного погляду на проблеми, що перешкоджають сталому, ефективному розвитку окремих регіонів країни.

За останнє десятиліття у контексті розвитку економічної сфери все частіше застосовуються поняття соціального діалогу та соціального капіталу, які, виходячи із площини державного управління, опанували мікроекономічне середовище і в умовах сьогодення поступово переходять на мезо- та макрорівень соціально-економічних відносин. Необхідність використання зазначених інструментів обумовлена не тільки економічною кризою, але й викликаним нею підвищенням рівня соціальної напруженості, що загрожує не тільки сталому розвитку територій, а взагалі породжує ризики соціального вибуху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний діалог та соціальний капітал – поняття не нові. Дослідженням суті та складових цих термінів займалися багато вчених. Зокрема, проблематикою особливостей реалізації соціального діалогу цікавилися Б. Ільченко [1], А. Колот [2], В. Давиденко [3], В. Шедяков [4], Н. Гетьманцева [5]. Особливості формування соціального капіталу розглядали О. Кожем'якіна [6], О. Гірман [7], К. Немашкало [8], Б. Буркинський та В. Горячук [9], І. Карпова [10]. Поглянемо детальніше на дослідження кожної групи науковців.

Висвітлюючи особливості реалізації соціального діалогу, Б. Ільченко [1, с. 397, 400] аналізує досвід, накопичений в країнах ЄС, розглядає цей процес у контексті реалізації соціально-трудова відносин, наголошує на необхідності його реформування та визначає конкретні напрями удосконалення.

А. Колот визначає соціальний діалог як інструмент формування соціально-відповідальної поведінки його учасників з метою забезпечення гідної праці для населення як позитивної альтернативи розвитку соціально-трудова відносин замість реальної кризи [2, с. 21, 24].

Дещо під іншим кутом зору досліджує соціальний діалог В. Давиденко [3, с. 151, 154], характеризує цей процес як прискорювач трансформаційних явищ, який сприяє підвищенню громадської активності та створює відносно рівні можливості для кожного члена суспільства.

В. Шедяков обґрунтовує важливість впровадження процесу соціального діалогу як інструменту формування мотивації для висококваліфікованих працівників. Причому, науковець наголошує на необхідності усвідомлення спільних інтересів усіх учасників виробничого процесу замість подальшого проблемного вирішення конфліктних ситуацій [4, с. 33, 43].

Соціальний діалог з позиції Н. Гетьманцевої [5, с. 82] – це інструмент формування ефективної соціальної моделі суспільства, яка базується на високих економічних показниках на тлі відповідного соціального захисту населення.

О. Кожем'якіна, досліджуючи особливості соціального капіталу, розглядає це явище через призму довіри та обґрунтовує його природу через триєдину соціальну, економічну та політичну основу сучасного суспільства [6, с. 118].

В своїх працях О. Гірман аналізує соціальний капітал, наголошуючи, що цей феномен проявляється у здатності спільнот до самоорганізації та процесів комунікації. О. Гірман є одним з небагатьох, хто підкреслює необхідність дослідження соціального капіталу на мезорівні, який є найбільш оптимальним для задоволення індивідуальних та групових потреб різних членів суспільства [7, с. 62].

Висвітлюючи особливості реалізації та оцінки соціального капіталу у своєму дисертаційному дослідженні, К. Немашкало надає практичні рекомендації щодо напрямів накопичення соціального капіталу через зростання вартості суб'єкта економічної діяльності, підвищення дохідності його діяльності, збільшення вартості людського капіталу та соціального захисту [8, с. 8].

Б. Буркинський та В. Горячук здійснюють порівняльну характеристику соціального капіталу на тлі фізичного та людського, надають його авторське визначення, а також критерії вимірювання на основі рівня довіри населення до певних суспільних груп [9, с. 67].

У свою чергу, І. Карпова, досліджуючи генезис соціального капіталу, визначає його роль у розвитку соціальних явищ, а також чинники його формування та використання для забезпечення соціально-економічного розвитку національної економіки [10].

Підсумовуючи результати досліджень представлених та інших авторів, варто зазначити, що більшість з них здійснювалося в інших галузях знань (державне управління, юридичні науки, соціологія, психологія); на теренах економічної науки, окреслені питання розглядалися на загально-теоретичному, мікроекономічному або макроекономічному рівнях. Зокрема, соціальний діалог у більшості публікацій висвітлюється як інструмент налагодження взаємовідносин між роботодавцями та їх працівниками. Дещо детальніше описане явище соціального капіталу: з перелічених авторів К. Немашкало та О. Гірман торкаються особливостей його реалізації на регіональному рівні. Але серед представлених наукових публікацій жодна не висвітлює взаємозв'язок між соціальним діалогом та соціальним капіталом, тим паче на регіональному рівні.

Відсутність методологічного обґрунтування наявних засад взаємообумовленого існування обох досліджуваних явищ на рівні регіональних економічних систем обумовлює мету цього дослідження.

Мета дослідження. Визначення наявних взаємозв'язків між поняттями «соціальний діалог», «соціальний капітал» та характеристика їх спільного прояву на мезорівні економічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки сучасної теорії соціального діалогу отримали свій початок ще у XIX столітті, коли в результаті промислової революції чітко сформувалася проблема вирішення конфліктів між соціальними класами власників виробництва та найманих працівників. В українській та й у світовій історії силовий метод вирішення таких конфліктів не дав бажаного позитивного результату та подальшого економічного ефекту, тому виникла проблема пошуку нового підходу, який би дозволив дійти міжкласової згоди цивілізованим шляхом.

Найгостріше описана проблема відчувалася у сфері соціально-трудових відносин, тому саме там зароджується ідея соціального діалогу, який зарекомендував себе як ефективний інструмент вирішення конфліктів у процесі виробництва суспільних благ.

Теорії соціального діалогу з подальшим формуванням соціального партнерства знайшли своє відображення у роботах таких вчених-економістів, як Ж. Сей, К. Маркс, М. Вебер, Ф. Тейлор, але остаточне формування цієї концепції відбувається з заснуванням у 1919 р. Міжнародної організації праці (МОП). У світлі діяльності МОП соціальний діалог реалізується через сприяння проведенню переговорів та взаємодії власників підприємств і найманих робітників з метою формування і впровадження державних соціально-економічних програм.

Сьогодні, як і багато років тому, соціальний діалог розглядається у світлі взаємовідносин роботодавця та найманого працівника або одразу на загальнонаціональному рівні як процес, що «поєднує всі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками урядів, соціальних партнерів або між соціальними партнерами з питань економічної та соціальної політики, що становлять спільний інтерес» [1, с. 398].

Б. Ільченко, надаючи авторське визначення соціального діалогу, визначає його як інститут, що забезпечує процес переговорів між владою, бізнесом та профспілками, а також іншими соціальними

групами, сприяючи бажаним та гальмуючи небажані суспільні зміни в економіці, соціальній сфері, в сфері державного управління тощо [1, с. 399]. Запропоноване автором визначення цього поняття розкриває сутність процесу на національному рівні, але цілком придатне і для визначення особливостей його реалізації на рівні окремого регіону.

Дослідженням особливостей реалізації соціального діалогу займається багато вітчизняних вчених, але більшість, розглядаючи мікро- або макрорівень, висвітлюють це явище через призму соціології, політології, державного управління, а не економічної науки. Натомість, соціальний діалог володіє рядом характеристик, які сприяють сталому економічному розвитку окремих підприємств, територій, держави, таких як:

- гнучкість – взаємодія учасників комунікації може реалізовуватися у міру необхідності або за вимогою однієї із сторін діалогу;

- стратегічність – спрямованість переговорного процесу на досягнення не короткострокових, а довгострокових цілей, прийнятних для усіх учасників діалогу;

- кон'юнктурність – реалізація принципів соціального діалогу не суперечить постулатам ринкової економіки та сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання (як окремих організацій, так і території в цілому);

- унікальність – доведено, що не існує універсальної моделі соціального діалогу, кожна країна накопичує власний успішний досвід та формує унікальну модель, яка проявила себе як найбільш результативна за отриманим економічним ефектом.

- сталість – ефективний соціальний діалог не має фрагментарного характеру, а є перманентним процесом взаємодії, який забезпечує у довгостроковій перспективі соціальне партнерство сторін учасників діалогу, запобігаючи виникненню конфліктів та кризових явищ.

- інституційність – соціальний діалог має реалізовуватися в межах спеціально створеної, постійно діючої структури, діяльність якої чітко регламентована.

Реалізації соціального діалогу на регіональному рівні є найбільш проблемною ланкою у ланцюжку «підприємство-регіон-держава». Незважаючи на створення Національної тристоронньої соціально-економічної ради, задекларованої Законом України «Про соціальний діалог в Україні» № 2862-VI / ВВР від 23.08.2010 р. [11], яка створена як консультативно-дорадчий орган при Президентові України і відповідає за впровадження Закону на державному і регіональному рівні, діяльність цієї структури має формальний характер або взагалі не реалізується [12].

Сама структура Національної тристоронньої соціально-економічної ради у зіставленні з запропонованим науковцями визначенням соціального діалогу порушує певні питання: чому тут представлені тільки представники виконавчої влади, роботодавці та профспілки, тобто потреби та інтереси інших соціальних груп взагалі не беруться до уваги? Це буде особливо відчутно у депресивних областях, де високий рівень безробіття, значна частка соціально не захищеної категорії населення.

Основні проблеми, які перешкоджають повноцінній реалізації соціального діалогу на регіональному рівні, – це недосконалість чинного законодавства (ігнорування інтересів самозайнятого населення, безробітних економічно-активних громадян), додержання індивідуальних інтересів окремих осіб, формальний підхід до переговорного процесу, відсутність системи контролю та відповідальності сторін за невиконання прийнятих обов'язків.

Розкривши певні особливості соціального діалогу на регіональному рівні, варто поглянути на іншу складову цього дослідження – соціальний капітал. Його витoki, з точки зору сутнісного розуміння цього поняття, мають свій початок не в економічній науці, а в педагогіці більше ніж століття тому. На той час соціальний капітал був характеристикою, яка відображала здатність членів родини до соціалізації у власному найближчому оточенні (сусіди, родичі, знайомі тощо) [13].

Подальша інтенсифікація комунікації у процесі виробництва товарів та послуг зумовила потребу в дослідженні соціального капіталу в економічному середовищі. Підвалини для дослідження соціального капіталу як економічного ресурсу були створені М. Вебером та Е. Дюркгеймом, які порушували питання довіри у соціально-економічних процесах. Остаточо економічний зміст соціального капіталу було закладено П. Бурд'є, який зазначав, що процес соціальної взаємодії обумовлюється економічною необхідністю. Важливість соціального капіталу в економічному середовищі підтверджує Ф. Фукуяма, який визначив соціальний капітал як зібрання певних правил, що узгоджені між усіма учасниками певної соціальної групи і дозволяють їм продуктивно співпрацювати разом [14, с. 43].

Якщо підсумувати всі попередні твердження, то можна зазначити, що соціальний капітал в економічному середовищі – це сукупність соціальних зв'язків учасників виробництва товарів та послуг. В межах окремої організації – це здатність до взаємодії її працівників, в межах регіону – це здатність до взаємодії між учасниками економічної діяльності певної території. За умови ефективної реалізації зазначеної взаємодії, соціальний капітал здатний перетворюватися в інші форми економічного капіталу (основний, оборотний, людський капітал тощо).

Поєднуючи поняття соціального діалогу та соціального капіталу, маємо реальну взаємозалежність між цими двома явищами: соціальний діалог – це процес комунікації, який породжує сукупність сталих взаємозв'язків, побудованих на основі суспільно визнаних та закріплених правил і норм поведінки. З другого боку, саме сукупність цих правил і норм стає первинною основою для формування та реалізації соціального діалогу (рис. 1). Фактично мова йде про два явища, що перебувають у прямо пропорційній залежності, доповнюючи та стимулюючи розвиток один одного.

Рис. 1. Взаємозв'язок соціального діалогу та соціального капіталу в економічному середовищі регіону

Джерело: розроблено автором

Представлений взаємозв'язок наочно демонструє системні перетворення, що відбуваються в економічному середовищі регіону: починаючи від пов'язаних між собою соціального діалогу і соціального капіталу, формування на їх основі соціального партнерства та їх трансформації у різновиди економічного капіталу, взаємодія і обіг якого забезпечують сталий соціально-економічний розвиток регіону. Наявність відкритого діалогу і спільна діяльність, що базується на усталених принципах, правилах і нормах спільної життєдіяльності, гарантує позитивний результат економічної діяльності. І, відповідно, навпаки – відсутність стабільних комунікацій, недотримання прийнятих правил взаємодії у суспільному житті та в сфері економічних відносин призведуть до упущеної спільної вигоди або взагалі до втрати наявного економічного капіталу.

Враховуючи думку О. Гірмана, що збільшення соціального капіталу не завжди супроводжується зростанням справедливості та зрівнянням можливостей між членами суспільства [7, с. 68], слід визнати, що у цьому випадку соціальний діалог стає як раз тим важелем, який врівноважує регіональну економічну систему, дає змогу врахувати інтереси всіх учасників та спрямовує їх зусилля в єдиному напрямку економічного розвитку території.

Реалізація представленого підходу вирішує цілий ряд проблем, притаманних сучасному етапу розвитку регіональних економічних систем, а саме:

- зниження соціальної напруженості та підвищення рівня довіри між регіональними органами влади, представниками бізнесу та пересічними громадянами;

- повне усунення або скорочення проблеми непоінформованості населення регіону щодо стратегічних напрямів розвитку їх території;
- підвищення рівня активності населення у процесах розробки та реалізації стратегій регіонального розвитку;
- підвищення рівня інформатизації економічного середовища регіону та його суспільного життя загалом;
- скорочення витрат та значна економія часу на розробку, затвердження і поточний контроль реалізації довгострокових планів та програм соціально-економічного розвитку регіону;
- розвиток економічного співробітництва між районами області, а також міжрегіонального співробітництва з іншими областями країни.

Висновки. Таким чином, у представленому дослідженні доведено прямий взаємообумовлений прямо пропорційний зв'язок між соціальним діалогом та соціальним капіталом, який проявляється через побудову комунікацій, що базуються на загальноприйнятих правилах та нормах взаємодії; представлено схему взаємодії соціального діалогу та соціального капіталу в економічному середовищі регіону, яка розкриває сутність їх трансформації у різновиди економічного капіталу; його накопичення та ефективна експлуатація, у свою чергу, забезпечують сталий розвиток регіону у довгостроковій перспективі; визначено особливості реалізації соціального діалогу та соціального капіталу на регіональному рівні, а також ідентифіковано ряд переваг, які генерує представлений підхід для регіонів України.

Список використаної літератури

1. Ільченко Б. В. Напрямки реформування соціального діалогу в Україні. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 397–401.
2. Колот А. М. Соціальний діалог як інститут підвищення соціальної відповідальності. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2013. № 1. С. 21–24.
3. Давиденко В. Соціальний діалог у формуванні політики Міжнародної організації праці. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 151–164.
4. Шедяков В. Є. Розвиток системи відносин соціального партнерства як чинник забезпечення високого рівня трудової мотивації. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 4 (142). С. 33–46.
5. Гетьманцева Н. Соціальне партнерство як спосіб інтеграції інтересів суб'єктів соціально-трудових відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 82–86.
6. Кожем'якіна О. М. Довіра та соціальний капітал: просторова ціннісно-нормативна інтерпретація. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 1 (26). С. 118–131.
7. Гірман О. Соціальний капітал як ресурс регіонального розвитку. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. № 4 (35). С. 62–69.
8. Немашкало К. Р. Теоретико-методичне забезпечення оцінки функціонування соціального капіталу: дис. на здобуття ступеня к.е.н. за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Харків: Харківський національний економічний університет, 2015. 320 с.
9. Буркинський Б. В., Горячук В. Ф. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка. *Економіка України*. 2012. № 1 (614). С. 67–81.
10. Карпова І. В. Феномен соціального капіталу: зміст та фактори нагромадження. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3412>
11. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI / ВВР. 2011. № 28. с. 255
12. Територіальні органи: Національна тристороння соціально-економічна рада – офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ntser.gov.ua/content-org>
13. Натаем Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 4. С. 77–86.
14. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. Москва: АСТ: Ермак, 2004. 730 с.

References

1. Ilchenko, B. V. (2014). Directions of reforming social dialogue in Ukraine. *Social-labor relations: theory and practice*, No. 1, p. 397-401 [in Ukrainian].
2. Kolot, A. M. (2013). Social dialogue as an institute for increasing social responsibility. *Labor market and employment*, No 1, p. 21–24 [in Ukrainian].

- 3 Davidenko, V. (2007). Social dialogue in the formulation of international labor organization policy. *Political management*, No. 1, p. 151-164 [in Ukrainian].
- 4 Shedyakov, V. Ye. (2013). Development of the system of social partnership relations as a factor in ensuring a high level of labor motivation. *Current problems of the economy*, No. 4 (142), p. 33–46.
- 5 Hetmantseva, N. (2016). Social partnership as a way of integration of interests of subjects of social and labor relations. *Entrepreneurship, economy and law*, No. 3, p. 82–86 [in Ukrainian].
- 6 Kozhemyakina, O. M. (2016). Trust and social capital: spatial value-normative interpretation. *Demography and Social Economics*, No. 1 (26), p. 118–131 [in Ukrainian].
- 7 Girman, O. (2017). Social capital as a resource of regional development. *Public Administration and Local Self-Government*, No. 4 (35), p. 62–69 [in Ukrainian].
- 8 Nemashkalo, K. R. (2015). Theoretical and methodological provision of evaluation of the functioning of social capital: diss. for obtaining the degree of Candidate Degree Specialty 08.00.07 – Demography, Labor Economics, Social Economy and Politics, Kharkiv: Kharkiv National University of Economics, 320 p [in Ukrainian].
- 9 Burkinsky, B. V. (2012). Social capital: essence, sources and structure, evaluation. *Economy of Ukraine*, No. 1 (614), p. 67–81 [in Ukrainian].
- 10 Karpova, I. V. (2014). The phenomenon of social capital: the content and factors of accumulation [Electronic resource]. *Effective economy*, No. 10. – Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3412> [in Ukrainian].
- 11 The Law of Ukraine "On social dialogue in Ukraine" dated December 23, 2010, No. 2862-VI. *BBP*, 2011, No. 28, Art. 255.
- 12 *Territorial bodies: National Tripartite Social and Economic Council*: official website. – Access mode: <http://www.ntser.gov.ua/content-org>.
- 13 Natam, R. (2003). The prosperous community, social capital and public life. *World Economy and International Relations*, No. 4, p. 77–86 [in Russian].
- 14 Fukuyama, F. (2004). *Trust: social virtues and the way to prosperity*. Moscow: AST: Ermak, 730 p [in Russian].

O. V. Kolomytseva

SOCIAL DIALOGUE AND SOCIAL ECONOMIC CAPITAL: REGIONAL CONTEXT

The post-industrial era requires a new look at the organization of social production and the system of economic relations and dictates the need for the use of social interaction modern instruments. The ideas of domestic and foreign scientists concerning the essence of the concept of "social dialogue" in its interrelation with social capital are researched. The characteristics of social dialogue are substantiated. The problems that impede the full realization of social dialogue at the regional level are determined. The direct proportional dependence of social capital and social dialogue, which complement and stimulate the development of each other, is revealed. The possibility of solving the problems inherent to the present stage of the development of regional economic systems through the interrelation of social dialogue and social capital, formation of social partnership based on their formation and their transformation into a variety of economic capital is substantiated.

Keywords: *social dialogue, social capital, social partnership, regional development, economic environment of region.*